

Received-Makale Geliş Tarihi 16.01.2025
Published-Yayınlanma Tarihi 28.02.2025
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 12 (116), 352-358

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.14957751

Enes Kıran

<https://orcid.org/0009-0005-1487-9081>
Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/00sbx0y13>

Prof. Dr. Emine Altunay Şam

<https://orcid.org/0000-0003-2140-3450>
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Amasya / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/00sbx0y13>

Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Süreci ve Türkiye-SSCB-ABD İlişkilerine Etkisi ¹

Türkiye's NATO Membership Process And Its Impact On Türkiye-USSR-USA Relations

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'da komünist hükümetler kurarak genişlemeye başladı ve Soğuk Savaş'ın temelini attı. Türkiye, Sovyet tehdidinden korunmak için Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak arayışına girdi. Uzun bir süre NATO üyeliği için çalışmalarda bulundu. Fakat bu çabaları sonuç vermedi ve NATO'ya kabul edilmedi. Ancak bir süre sonra Kore Savaşı'na asker göndererek ABD'nin desteğini kazandı. Bu destekle Türkiye'nin NATO üyeliği teklifi, 20 Eylül 1951'de kabul edildi ve 18 Şubat 1952'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandı.

Anahtar kelimeler: NATO, Türkiye, ABD, SSCB.

ABSTRACT

After World War II, the Soviet Union began expanding by establishing communist governments in Eastern Europe, laying the foundation for the Cold War. Türkiye sought an alliance with the United States to protect itself from the Soviet threat. He worked for NATO membership for a long time. However, these efforts were not successful and he was not accepted to NATO. However, after a while, Türkiye gained the support of the United States by sending troops to the Korean War. With this support, Türkiye's NATO membership application was accepted on September 20, 1951, and approved by the Grand National Assembly of Türkiye on February 18, 1952.

Keywords: NATO, Türkiye, USA, USSR

1. GİRİŞ

20. yüzyıl, dünya tarihinin en çalkantılı ve dönüştürücü dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Bu dönemin en belirgin olayları arasında I. ve II. Dünya Savaşları ile Bolşevik İhtilali bulunmaktadır. Bu büyük olaylar, sadece Avrupa'yı değil, tüm dünyayı derinden etkilemiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB) arasındaki ilişkiler, bu dönemde şekillenen ve Soğuk Savaş dönemine kadar süren karmaşık bir dinamiğe sahiptir. I. Dünya Savaşı'nın ardından dünya siyasetinde yeni dengeler ve güçler ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemde Bolşevik İhtilali sonrasında kurulan SSCB, kısa bir süre sonra komünist bir devlet olarak sahneye çıktı. Aynı zamanda, Amerika Birleşik Devletleri dünya siyasetinde daha belirgin bir rol oynamaya başladı. Ancak bu iki büyük güç arasındaki ilişkiler, başından itibaren dostane olmaktan uzaktı. Türkiye'nin bu dönemdeki durumu da oldukça karmaşıktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yaşanan I. Dünya Savaşı, imparatorluğun çöküşüne ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna zemin hazırladı. Bolşevik İhtilali sonrası SSCB'nin kurulması, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. II. Dünya Savaşı sırasında ise ABD ve SSCB, Nazi Almayasına karşı müttefik oldular. Bu zorunlu ittifak, savaşın sona ermesiyle birlikte yerini giderek artan bir güvensizlik ve rekabete bıraktı. SSCB'nin yayılmacı politikaları ve komünizmin dünya genelinde oluşturduğu tehdit, Amerika'nın dış politikasının şekillenmesinde belirleyici

¹ Bu çalışma, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Enes Kıran tarafından devam eden “Türkiye'nin NATO'YA Üyelik Süreci ve Ordu Yapılanmasındaki Değişimi” başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

oldu. Bu tehditlere karşı Batı dünyası, kolektif güvenliği sağlamak ve SSCB'nin etkisini sınırlamak amacıyla 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) kurdu (Shaw ve Shaw, 2002, 399-400).

NATO'nun kuruluş amacı, üyelerinin siyasi ve askeri iş birliğini güçlendirerek, herhangi bir saldırıya karşı ortak savunma sağlamaktır. Bu süreçte, Türkiye de coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle dikkatleri üzerine çekti. Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkileri, I. Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilali sonrasında karmaşık bir seyir izledi. 1920'lerde imzalanan dostluk anlaşmaları ile başlayan ilişkiler, II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin yayılmacı politikaları ve Türkiye üzerindeki baskıları ile gerilimli bir hal aldı. Türkiye, SSCB'nin tehditlerine karşı Batı ile daha yakın ilişkiler kurmaya yöneldi ve nihayetinde NATO'ya üye olma yolunda adımlar attı. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, SSCB'ye karşı bir denge unsuru oluşturmak ve kendi güvenliğini sağlamak amacını taşıyordu (Deringil, 1989, 45-50).

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN BAŞLANGICINDA ABD'NİN SOVYETLER BİRLİĞİ'NE KARŞI İZLEDİĞİ DİŞ POLİTİKA

Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar süren ve ABD ile SSCB arasında yaşanan ideolojik, politik, ekonomik ve askeri rekabet dönemidir. Bu süreçte doğrudan bir askeri çatışma yaşanmamış, ancak iki süper güç arasında sürekli bir gerilim ve dolaylı çatışmalar olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlangıcı genellikle 1947 yılına dayandırılır. Winston Churchill'in "Demir Perde" konuşması ve ABD Başkanı Harry Truman'ın Truman Doktrini, bu dönemin başlangıcını simgelemektedir. Truman Doktrini, ABD'nin komünizmin yayılmasını engelleme politikasını ilan ettiği ve Avrupa'da komünizme karşı durma kararlılığını gösterdiği bir dönüm noktasıdır (Leffler, 2007, 45-58).

ABD'nin SSCB'ye karşı temkinli davranmasının ardında ideolojik farklılıklar, askeri tehditler, küresel nüfuz mücadelesi ve ekonomik rekabet gibi birçok neden bulunmaktadır. ABD, kapitalist ve demokratik bir sistemle yönetilirken, SSCB komünist ve totaliter bir rejime sahipti. Bu iki ideoloji arasında derin bir düşmanlık ve karşıtlık vardı. SSCB'nin askeri gücü ve nükleer silahları, ABD ve müttefikleri için doğrudan bir tehdit oluşturuyordu. Ayrıca, iki süper güç dünya üzerinde nüfuz alanlarını genişletme mücadelesi veriyordu. ABD ve SSCB, kendi ideolojilerini ve siyasi sistemlerini yaymak için çeşitli bölgelerde nüfuz kazanma çabasına girdiler ve bu durum birçok bölgesel çatışmayı tetikledi. Ekonomik rekabet de bu mücadelede önemli bir rol oynadı; her iki ülke de ekonomik sistemlerini üstün kılmak için çeşitli ekonomik ve teknolojik alanlarda yarıştı. Soğuk Savaş, dünya tarihindeki önemli ve karmaşık dönemlerden biridir. Bu dönem Dünya siyaseti üzerinde derin etkiler yaratmış ve bu etkiler günümüzdeki uluslararası ilişkilere de yansımıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünya politikasında yeni dinamikler ortaya çıkmış ve eski düşmanlar arasında yeni iş birliği fırsatları doğmuştur. Ancak, Soğuk Savaş'ın mirası günümüz uluslararası ilişkilerinde hala hissedilmektedir (Leffler, 2007, 100-120). Truman Doktrini, 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman tarafından ilan edilerek, Sovyet yayılmacılığına karşı ilgili devletlere yardım sağlamayı hedeflemiştir. Bu doktrin, ABD'nin dünya genelinde komünizmin yayılmasını önleme stratejisinin başlangıcıdır.

Truman Doktrinini takiben, Dışişleri Bakanı George C. Marshall tarafından duyurulan Marshall planı ile, Avrupa'nın savaş sonrası ekonomik toparlanmasını sağlamak amacıyla yaklaşık 17 milyar dolarlık yardım sağlanmıştır. Bu plan ile Avrupa'da ekonomik istikrarı ve siyasi iş birliğini teşvik etmek amaçlanmıştır (Soysal, 1991, 50; Akşin, 1959,18). Bu iki politika ile ABD'nin Soğuk Savaş stratejisinde Sovyet etkisini sınırlandırmak ve Batı Avrupa'yı güçlendirmek hedeflenmiştir. Bu yardım planları birlikte değerlendirildiğinde, ABD'nin Soğuk Savaş boyunca izlediği Sovyet karşıtı stratejinin temel taşları olarak görülmektedir. Bu politikalar, Avrupa'nın ekonomik ve siyasi olarak yeniden yapılanmasına katkıda bulunurken, aynı zamanda ABD'nin küresel liderlik rolünü pekiştirmiştir.

2.1. Truman Doktrini

Avrupa ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehdit karşısında toprak bütünlüklerini korumak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ni bir savunma unsuru olarak görmeye başladılar (Arsın, 1984, 6-7). Rusya'nın Avrupa ve Ortadoğu'daki hızla yayılan genişlemeci tutumuna Amerika'nın hamlesi, ilk olarak Truman Doktrini oldu (Sander, 1999,404). Bu adım, ABD'nin dış politikasında önemli bir değişimi temsil ediyor ve dünya güç dengesini kurma yolunda atılan ilk adımı gösteriyordu. Truman Doktrini, aynı zamanda Soğuk Savaş döneminin başlangıcını işaret ediyordu çünkü, ABD'nin politikasının ilerleyişinde ve planlanan adımlarında artık Sovyet karşıtlığı yatıyordu (Sander, 1969, 57). Batı Bloku'nun lideri olan ABD, bu bloğu oluşturan ülkelerin savaştan arda kalan olumsuzlukları geride bırakıp güçlenmeleri ve gelişmeleri gerektiğine inanıyordu. Planlanan bu yardım anlaşması, Sovyet tehdidi altındaki Türkiye'yi de içeriyordu. Türkiye, Soğuk Savaş'ın başlangıcı olan 1946'dan itibaren Rus baskılarına karşı ordusunu savaşa hazır tutmak

zorunda kalmıştı (Sarinay, 1988, 49). Savaş bittiği halde Türkiye, ekonomik durumunu iyileştirmek için önemli adımlar atmamış ve Rus baskıları nedeniyle ordusunu terhis etmemişti. Truman Doktrini'nin ilan edilmesinde, Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarına yönelik talebi ve Türkiye'ye yönelik Sovyet saldırısı olasılığının etkili olduğu belirtilmiştir (Çomak, 1998, 467).

Başkan Truman, 1947 yılında Kongre'ye ilettiği bildiriye, tehdidi altındaki Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik olarak ve özellikle askeri yardımlar sağlanması gerektiğini belirtti. Truman Doktrini, ilgili ülkelerin "silahlı azınlıklar ve dış baskılara karşı" korunmasını ve Sovyetler Birliği'nin kısmen güvenli bölgede tutulmasını amaçlıyordu. Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye 100 ve Yunanistan'a 300 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapılmıştır. Ayrıca, iki ülke askeri personelinin, eğitim programlarına katılmaları için de yetki talebinde bulunuldu (Gönlübol-Ülman, 1961, 213- 214). Truman'ın talebi, 22 Nisan'da Senato ve 9 Mayıs'ta Temsilciler Meclisi tarafından "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası" olarak kabul edildi. Tasarı, 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın onayıyla yürürlüğe girdi. ABD, Yunanistan'a 300 milyon ve Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım yapmayı onayladı. Türkiye'ye sağlanan yardımlar, ağırlıklı olarak yol yapımı taşımacılığının geliştirilmesi, ordu eğitimi ve havaalanlarının onarımı için kullanıldı (Ülman, 1961, 96).

Türk liderler İsmet İnönü, Recep Peker, Hasan Saka ve Necmettin Sadak, Truman Doktrini kapsamında ABD'nin Türkiye'ye verdiği bu desteği, Sovyet tehdidine karşı hem bir güvence hem de caydırma aracı olarak değerlendirdiler. Aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en büyük güç olarak öne çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nden alınan bu yardım, Türk diplomatik stratejisinin bir zaferi olarak kabul edildi (Taşkıran, 2000, 22).

2.2. Marshall Planı

Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engellemek için Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak gelişip güçlenmesi gerekiyordu. Bu amaçla, Avrupa ülkelerine yardım edilmesi şarttı. Ancak bu yardımlar, sadece Amerika'dan değil, Avrupa'nın da istek ve çabasıyla mümkün olabilirdi. Truman Doktrini'nin başlattığı süreci, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın adıyla anılan Marshall Yardımı takip etti. Bu yardımlar, ekonomik istikrarı sağlamak, entegrasyonu desteklemek ve güçlü müttefikler oluşturmak için tasarlandı. Zor durumda olan ülkelerin yardım alması, Amerika'nın çıkarları açısından hayati önem taşıyordu, aksi takdirde Amerikan ekonomisi olumsuz etkilenebilirdi (Oran, 1991, 50).

12 Temmuz 1947'de Paris'te, İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde Türkiye dahil 16 Avrupa ülkesi, Marshall Planı'nı tartıştıkları bir konferans düzenledi. Ardından, 22 Eylül'de Amerika'ya sunulmak üzere "Avrupa Ekonomik Kalkınma Raporu" hazırlandı. 16 Aralık 1947'de, Marshall Planı'nın uygulanmasını öngören yasa tasarısı, Başkan Truman tarafından Kongre'ye iletildi. Bu program, 17 milyar dolarlık yardımı içeriyordu ve "Avrupa'nın Kalkınma Programı" olarak adlandırıldı (Soysal, 1991, 50). 16 Nisan 1948'de, Marshall Planı'nı kabul eden 16 Avrupa devleti, "Avrupa Ekonomik İş birliği Teşkilatı"nı kurdu. Bu teşkilatın temel görevi, ekonomik iş birliği planlarını oluşturmak, uygulamak, üye devletlerin faaliyetlerini izlemek ve Amerikan Hükümetine yardım fonlarının dağıtımında destek sağlamaktı (Akşin, 1959, 18).

Türkiye de Marshall Yardımından yararlanmak istiyordu. Ancak programda Türkiye'nin bu yardımdan faydalanmasına dair herhangi bir açıklama yoktu. Marshall Yardımı yerine Türkiye'ye uzun vadeli finansman imkanlarının önerilmesi, büyük hayal kırıklığı yarattı. Finansman kaynağı olarak gösterilen adres ise Dünya Bankası oldu (Esenbel, 2000, 63). ABD'nin Türkiye'yi ekonomik olarak yalnız bırakması, ileride politik olarak da yalnız bırakılabileceği endişelerini doğurdu. Bu olaylar sonrasında Türk Hükümeti, ABD Hükümeti'ne doğrudan müracaat ederek, Türkiye'nin stratejik ve coğrafi olarak kritik bir konumda yer aldığını, bu konunun beraberinde mali ve ekonomik zorluklar getirdiğini vurguladı. Güçlü olmanın tek yolunun ekonomik kalkınma olduğunu ve bunun mevcut durumda dış yardımla mümkün olabileceğini vurguladı. Türkiye, ABD'nin ekonomik yardım politikasını yeniden değerlendirmesi gerektiğini belirtti (Çomak, 1998, 473). Türk Hükümeti, Truman Doktrininden beklenen faydayı sağlayamadığını ve yapılan yardımın yetersiz olduğunu ifade etti. Bu nedenle, Marshall Yardımından faydalanmak için Paris ve Washington'a heyetler gönderdi (Sander, 1969, 53).

Türkiye'nin çabaları sonucunda, ABD Hükümeti, Truman Doktrini çerçevesinde sağlanan yardımın yetersiz olduğunu kabul etti. 4 Nisan 1948'de imzalanan ekonomik iş birliği antlaşmasıyla, Marshall Yardımını Türkiye'yi de kapsayacak şekilde genişletti (Oran, 2002, 541). Türkiye, Marshall Yardımından ilk yıllarda sınırlı bir şekilde yararlandı. 1948-1951 yılları arasında, toplamda 351.700.000 dolar yardım aldı. Bu fonlar, Türkiye'nin tarım ve sanayi sektörlerini güçlendirmek ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak için kullanıldı.

Türkiye, ekonomik istikrara büyük önem vererek, diğer Avrupa ülkeleriyle iş birliğini güçlendirme yönünde adımlar attı (Soysal, 1991, 46).

Truman Doktrini ve Marshall Yardımı, Türk dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcını işaret etti. Sovyetler Birliği'nin Doğu Anadolu ve Boğazlar üzerindeki yayılma istekleri, Doğu Akdeniz'de engellendi. Buna ek olarak, savaşın ardından Türk Ordusu'nun ve ekonomisinin yeniden düzenlenmesi mümkün hale geldi (Çomak, 1998, 474).

3. NATO ÜYELİĞİ ÖNCESİ TÜRKİYE'YE YÖNELİK SOVYET TEHDİDİ VE ABD İLİŞKİLERİ

20. yüzyıl boyunca Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikaları ve tehditleri ile karşı karşıya kalmış, bu baskılar özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından daha da belirginleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki etkisini artırma çabaları, Boğazlar Sorunu ve Doğu Anadolu'daki toprak talepleri gibi konularla şekillenmiştir. Boğazlar Sorunu, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki en önemli gerilim konularından biridir. 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliğini büyük ölçüde güçlendirmiştir. Bu sözleşme, Türkiye'ye boğazları askeri açıdan kontrol etme hakkı tanımış ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişini sınırlandırmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği, bu sözleşmeyi revize etmek ve boğazlar üzerindeki kontrolünü artırmak istemiştir. Sovyetler, boğazların savunmasında ortak kontrol talebinde bulunmuş ve Türkiye'yi baskı altına almaya çalışmıştır (Kılıç, 2010, 67-75).

II. Dünya Savaşı'nın bitimine yakın, Sovyetler Birliği 19 Mart 1945'te Türkiye'ye bir nota vererek 1925 Dostluk Antlaşması'nı yenilemeyeceklerini bildirdi (Tellal, 2009, 501). Sovyetler, savaş sonrası yeni koşullarla uyumlu olmadığı gerekçesiyle antlaşmanın revize edilmesi gerektiğini belirtti (Ülman, 1961, 51). Türkiye, İngiltere'den destek bulamayınca, Sovyetler ile yeni bir anlaşma yapma arayışına girdi ve 4 Nisan 1945'te yeni bir anlaşma önerdi (Ertem, 2009, 378). 7 Haziran 1945'te, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'den Kars ve Ardahan'ın yanı sıra Boğazlarda üs talebinde bulundu ve Montreux Sözleşmesi'nin iptal edilmesini istedi (Tellal, 2009, 502). Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, Sovyet taleplerini Ankara'ya danışmadan reddetti. Sarper, bu süreçte Türkiye'nin resmi diplomatik tutumunu belirleyen önemli isimlerden biri olmuştur. 18 Haziran 1945'teki görüşmede Sovyet talepleri değişmedi ve Türkiye, bu isteklerin kolay kolay vazgeçilmeyeceğini anladı (Ertem, 2009, 379). Bu talepler, 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945'teki Potsdam Konferansı'nda ele alındı ancak anlaşmaya varılamadı. Konferans sonrasında ABD Başkanı, Sovyetlerle Montreux Sözleşmesi'ni değiştirme konusunda anlaşmış olsa da Türkiye'den toprak taleplerinin iki ülke arasındaki bir mesele olduğunu belirtti (Sönmezoğlu 2006, 34; Ertem, 2009, 380).

1946'dan itibaren, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik açık talepleri ve İran'daki girişimleri, ABD'nin Türkiye'ye Boğazlar konusunda tam destek verme kararını pekiştirdi. Potsdam Konferansı sonrası ABD-Sovyet çıkar ayrılığı belirginleşti ve ABD, Sovyetlerin Batı Avrupa'ya ilerlediğini düşünerek Türkiye'yi kendi yanına çekme çalışmalarına başladı (Erhan, 2009, 523- 524). 5 Nisan 1946'da Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri savaş gemisiyle İstanbul'a getirerek (Yüksel, 2013, 57) ve 7 Mayıs 1946'da Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında aldığı borçları silerek (Erhan, 2009, 525) Türkiye'ye olan desteğini net bir şekilde gösterdi. Sovyetler Birliği'nin 8 Ağustos 1946'da Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'da toprak talebine karşı, ABD Başkanı Truman 15 Ağustos 1946'da Türkiye'ye destek vereceğini açıkladı (Tüter, 2015, 163). Bu destek aynı zamanda ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarının başlangıcıydı (Ertem, 2013, 179).

4. NATO'NUN KURULUŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE'NİN DURUMU

Amerika Başkanı Truman, konuşmasında Amerika'nın Türkiye'ye verdiği önemi belirtmesine rağmen, Amerika'nın ilgisi Ortadoğu'dan (özellikle İran, Türkiye ve Yunanistan) Batı Avrupa'ya kaymaya başladı. Batı Avrupa'nın güvenliğine ve birliğine daha fazla odaklandı ve NATO kuruldu. Türkiye ve Yunanistan başlangıçta bu oluşuma dahil edilmedi. NATO'nun kuruluşunu ve öncesindeki Brüksel Anlaşması'nı anlamak için 1947'den itibaren gelişen olaylara bakmak gerekir. 1947'nin sonunda Amerika, Batı Avrupa için belirgin bir güvenlik planına sahip değildi. İngiltere ve Fransa, Amerika'yı da içeren bir Batı Avrupa federasyonu kurmaya çalışıyordu (Henderson, 1982, 1). Bu fikir zamanla Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri arasında gelişti. Brüksel Anlaşması ve Kuzey Atlantik Paketi, bu güvenlik çabalarının sonucuydu. Aralık 1947'de İngiltere ve Fransa, Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) ile bir güvenlik paketi oluşturma konusunda anlaşılardı (Henderson, 1982, 9). 1948'de Prag'daki komünist devrim ve diğer ülkelerin dahil edilmesi tartışma yarattı. İngiltere, İtalya'nın dahil edilmesinin Türkiye ve Yunanistan üzerinde olumsuz etki yaratacağını savundu (Henderson, 1982, 56). İtalya dahil edildiğinde, Türk Hükümeti hayal kırıklığına

uğradı. Amerika'nın Türkiye'nin korunması politikasını değiştirebileceğinden endişe etti (US Government, 1977, akt. Ekici & Baharççek, 2016, 6).

1949'un başlarında Türkiye, anlaşmaya dahil edilmeyi tekrar talep etti. Ancak ABD ve İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın dahil edilmeyeceği konusunda anlaştılar ve Türkiye'ye öneminin aynı kalacağı garantisi verildi (Henderson, 1982, 67). Şubat 1949'da Türk Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, güvenlik anlaşmaları için destek aramak üzere Avrupa'da çeşitli başkentleri ziyaret etti. Amerika, böyle bir anlaşma için isteksizdi ancak tamamen karşı da değildi (US Government, 1977, akt. Ekici & Baharççek, 2016, 4).

İngiltere, tarafların Türkiye ve Yunanistan'a yönelik bir saldırının büyük bir endişe kaynağı olacağını bildirmesini önerdi ancak diğer hükümetler bu öneriye katılmadı (Henderson, 1982, 106). NATO'nun kuruluşuna rağmen, İngiltere Türkiye'ye desteğini yeniden teyit etti. 13 Mart 1949'da Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı, Yunanistan, Türkiye ve İran'ı herhangi bir saldırıya karşı destekleyeceklerini açıkladı. Bu garantilerin ardından, 4 Nisan 1949'da 12 ülkenin katılımıyla Kuzey Atlantik Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, Doğu ile Batı arasındaki savaş sonrası iş birliğinin sonu ve Batı ülkeleri arasında Sovyetler Birliği'ne karşı ortak direnci güçlendirmek için yeni bir iş birliği döneminin başlangıcını simgeledi. Anlaşma aynı zamanda, bu iş birliğinin nihai ifadesiydi, güvenlik politikaları üzerinde büyük bir etki yaratarak uluslararası ittifakların şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası oldu.

17 Mart 1948'de Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel Anlaşması imzalandı. Amerika, Brüksel Anlaşması'na katılmak istemiyordu, ancak Kuzey Atlantik Paketi'ne istekliydin (Henderson, 1982, 47). Görüşmelerde, Türkiye ve Yunanistan'ın pozisyonu tartışıldı. Ankara Hükümeti, Türkiye'nin anlaşmaya dahil edilmesini talep etti, ancak Kuzey Atlantik bölgesi ülkeleri ölçeğinde coğrafi olarak sınırlı bir anlaşma yapılacağı belirtildi. Türkiye'ye Akdeniz Bölgesi için yeni bir güvenlik paketi yapılacağı garantisi verildi (US Government, 1977, akt. Ekici & Baharççek, 2016, 6).

5. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ MÜCADELESİ

NATO, 1949 Nisan'ında kurulduğunda, Türkiye bu ittifaka dahil edilmedi. Bunun üzerine Türkiye, politikasını değiştirerek Doğu Akdeniz bölgesine odaklandı ve İngiltere ile Amerika'nın desteğini almaya çalıştı, NATO'ya üye olma çabalarını sürdürdü. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ile birlikte bölgesel bir anlaşma yapmaya gönülsüzdü. Türkiye ve Yunanistan ise NATO'ya katılmakta ısrar ediyorlardı. Türkiye, Rusya'nın herhangi bir saldırısına karşı Amerika'dan güvence aldı ancak bu, Türkiye'yi tatmin etmedi. Hem Yunanistan'a hem de Türkiye'ye askeri yardım sağlanıyordu. Amerika, NATO'nun kapsamının genişletilip genişletilmeyeceği konusunda emin değildi, çünkü Türkiye ve Yunanistan'ın katılımı, coğrafi olarak Kuzey Atlantik Anlaşması'nın revizyonunu gerektirecekti. Doğu Akdeniz'e yönelik bölgesel bir anlaşma önerisi de vardı, ancak Türkiye'nin dahil edilmesi daha zahmetsiz olacaktı. (US Government, 1978, akt. Ekici & Baharççek, 2016, 8-9).

İngiltere, Ortadoğu'da askeri pozisyonunu korumayı umarak bir Ortadoğu paketi oluşturmak istedi. Ancak Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkileri iyi değildi ve İsrail'in varlığı Arapların katılımını zorlaştırıyordu (Rustow, 1989, 91). 14 Mayıs 1950'de Türkiye'de yapılan seçimlerde Demokrat Parti çoğunluğu kazandı. Yeni hükümet, batıyla yakın ilişkiler geliştirmeyi ve NATO'ya katılmayı hedefliyordu (Ahmed, 1977, 390).

1950 Haziran'ında Kore Savaşı'nın başlaması, Türkiye'ye aktif rol oynama fırsatı verdi. Türkiye, Birleşmiş Milletler'in Kore'ye asker gönderme çağrısına yanıt veren ikinci ülke oldu ve 5000 kişilik bir tugay gönderdi. Bu adım, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilme çabalarına yardımcı olmayı amaçlıyordu (McGhee, 1954, 623).

1950 yazında Türkiye, NATO'ya katılmak için ikinci kez başvuruda bulundu. Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Doğu Akdeniz'in stratejik önemi nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dahil edilmesi gerektiğini belirtti (Esmer-Sander, 1989, 228). Ancak Türkiye ve Yunanistan'ın başvurusu reddedildi. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılımı, Amerika'nın Türkiye'yi NATO'ya kabul etme politikasını değiştirdi. Ancak diğer NATO üyelerinin itirazları nedeniyle ABD, Türkiye'nin üyeliği konusunda baskı yapmaktan kaçındı. İngiltere ise, Ortadoğu savunmasıyla ilgili sorumluluk üstlenmesi şartıyla Türkiye'nin NATO'ya kabulünü destekledi (Esmer-Sander, 1989, 231-232). Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi politikasının değişmesinde ulusal istihbarat raporlarının etkisi büyüktü. Bu raporlara göre Türkiye, Sovyet saldırılarına karşı önemli bir müttefik olacaktı (US Government, 1978, akt. Ekici & Baharççek, 2016, 10-13).

NATO'nun Ottawa'daki toplantısında, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya davet edilmesi kararlaştırıldı ve 1951 Temmuz'unda bu davet gönderildi. Protokol, 15 Şubat 1952'de yürürlüğe girdi ve NATO, Türkiye ve Yunanistan'ı da kapsayacak şekilde genişledi. 1951 yılında Sovyetler Birliği, Türkiye'nin NATO'ya

katılmasını protesto etti. Türkiye ise NATO üyeliğinin sadece güvenlik amacı taşıdığını belirtti. Türkiye'nin NATO'ya katılımı, bağımsızlık ve birliğini savunmada güvence sağladı. Türkiye, Amerika ile ikili ilişkilerini geliştirerek, Ortadoğu'da Amerika'nın yakın müttefiki oldu (Esmer- Sander, 1989, 311). Türkiye'nin NATO üyeliği, Sovyet tehdidine karşı güvenlik sağlamasının yanı sıra, batı ittifakıyla bütünleşmenin bir ifadesi oldu. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin güney kanadına karşı önemli bir savunma unsuru olarak NATO'nun güney kanadında yer aldı (Rustow, 1989, 107).

Türkiye'nin NATO'ya katılması, Sovyetler Birliği tarafından Batı'nın doğuya doğru genişlemesi olarak değerlendirildi ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri doğrudan etkiledi. Türkiye'nin NATO'ya katılımı sonrası Sovyetler Birliği, bu durumu kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algıladı. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin NATO'ya katılmasını kendi çıkarlarına aykırı göstermek için yoğun bir propaganda kampanyası başlattı. Sovyet medyası, NATO üyeliğinin Türkiye'yi Batı'nın askeri ve ekonomik çıkarlarına bağımlı hale getirdiğini ve ülkenin bağımsızlığını tehlikeye attığını savundu. Ayrıca, Sovyetler Birliği, Türkiye'ye yönelik askeri tehditlerini artırdı. Karadeniz'deki Sovyet donanma varlığı güçlendirildi ve Türkiye'nin sınırlarına yakın bölgelerde askeri tatbikatlar düzenlendi. Türkiye'nin NATO'ya katılımı sonrası Sovyetler Birliği, Türkiye'yi diplomatik olarak izole etmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulundu. Orta Doğu ve Balkanlar'daki müttefikleri aracılığıyla Türkiye'ye karşı cephe oluşturmaya çalıştı ve komşuları ile olan ilişkilerini bozmaya yönelik diplomatik çabalarını artırdı. SSCB, Türkiye'nin Batı Bloku'na olan bağlılığını kırmak için ekonomik ve ticari baskılar uyguladı, bu da Türkiye'nin Sovyetler ile olan ticaret hacmini azalttı ve ekonomik zorluklar yaşamasına neden oldu. Ayrıca, Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası platformlarda Türkiye'yi zor durumda bırakacak girişimlerde bulundu ve özellikle Kıbrıs sorunu gibi konularda Türkiye'ye karşı tavır aldı. Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerini zayıflatmak için çeşitli diplomatik manevralar gerçekleştiren SSCB, özellikle Yunanistan ile olan sorunları körükleyerek Türkiye'yi bölgede yalnızlaştırmaya çalıştı (Hale, 2000, 100-110).

6. SONUÇ

20. yüzyıl boyunca Türkiye-Sovyetler Birliği (SSCB) ilişkileri, Dünya tarihindeki büyük dönüşümlerin ve stratejik rekabetlerin bir yansıması olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile başlayan bu ilişkiler, Bolşevik İhtilali ve I. Dünya Savaşı sonrasında karmaşık bir seyir izlemiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği ile dostane ilişkiler kurmaya çalışsa da II. Dünya Savaşı sonrasında artan Sovyet yayılmacılığı ve toprak talepleri, iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki baskıları artmış, özellikle Boğazlar ve Doğu Anadolu üzerindeki talepleri iki ülke arasındaki ilişkileri ciddi şekilde germiştir. Sovyetler Birliği'nin bu genişlemeci politikaları, Türkiye'yi Batı ittifakına yönelmeye itmiş ve nihayetinde NATO üyeliğine giden yolu açmıştır. Türkiye, SSCB'nin tehditlerine karşı güvenliğini sağlamak ve Batı ile daha yakın ilişkiler kurmak amacıyla ABD'nin desteğini aramış ve Truman Doktrini ile Marshall Planı'ndan yararlanmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya katılımı, SSCB ile olan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, 1952'de NATO üyesi olarak Sovyetler Birliği'ne karşı Batı'nın savunma hattında yerini almış ve bu durum Sovyetler tarafından Batı'nın doğuya doğru genişlemesi olarak algılanmıştır. SSCB, Türkiye'nin NATO'ya katılımını kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmüş ve bu durum, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Sovyetler, Türkiye'yi izole etmek ve Batı ile olan ilişkilerini zayıflatmak amacıyla çeşitli ekonomik ve diplomatik baskılar uygulamıştır. Sonuç olarak Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri, 20. yüzyıl boyunca bölgesel ve küresel dinamiklerin etkisi altında şekillenmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin tehditlerine karşı Batı ile ittifak kurarak güvenliğini sağlamıştır. Bu dönemde alınan stratejik kararlar, Türkiye'nin dış politikasında kalıcı izler bırakmış ve günümüz uluslararası ilişkilerinde de etkisini sürdürmüştür.

Türkiye'nin NATO üyeliği, ülkenin güvenliğini pekiştirmenin yanı sıra, Batı dünyası ile olan ilişkilerini güçlendirmiş ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde önemli bir denge unsuru olmuştur. Bu süreç, dünya siyasetindeki büyük güç dengelerinin nasıl değişebileceğinin ve uluslararası ilişkilerin nasıl şekillenebileceğinin önemli bir örneği olarak tarihe geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, F. (1977). *The Turkish experiment in democracy 1950-1975*. London: C. Hurst and Company.
- Akşin, A. (1959). *Türkiye'nin 1945'ten sonraki dış politika gelişmeleri, Ortadoğu meseleleri*. İsmail Akgün Matbaacılık.
- Arsın, A. (1984). “Soğuk Savaş'ın Kaynakları ve NATO'nun Kuruluşuna Yol Açan Gelişmeler”. NATO Savunma ve Eğitim Yönleri Sempozyumu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, no. 133. 1-8.
- Çomak, H. (1998) İkinci Dünya harbi ve Türkiye, harbin sonrasında Türkiye-ABD ilişkileri, ABD'nin Türkiye'ye yardım politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı). *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*. Genelkurmay Basımevi, s.459-490.
- Deringil, S. (1989). *Türkiye'nin Batı İttifakına Katılımı: 1945-1952*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Ekici, S., & Baharççek, A. (2016). *NATO'ya üyelik sürecinde Türkiye-ABD ilişkileri*. Birey ve Toplum Dergisi, 6(11), 4-13.
- Erer, T. (1969). *NATO'nun hür ufukları*. Baha Matbaası.
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: 1919-1980 – Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde (523-525). (15. Baskı). İletişim Yayınları.
- Ertem, B. (2013). İkinci dünya savaşı sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşmasına etkileri. *Turkish Studies*, 8 (7), 157-183.
- Esenbel, M. (2000). *Türkiye'nin batı ile ittifaka yönelişi*. İsis Yayıncılık.
- Esmer, A. Ş., Gönlübol, M., Ülman, H., Sander, O., Sar, C., Bilge, S. , Sezer, D. , & Kürkcüoğlu, Ö. (1989). *Olaylarla Türk dış politikası*. Alkım Yayınevi.
- Hale, W. (2000). *Turkish foreign policy, 1774-2000*. London: Frank Cass Publishers.
- Henderson, N. (1982). *The birth of NATO*. London: Weidenfeld.
- Kılıç, R. (2010). *Soğuk savaş dönemi Türk dış politikası ve NATO*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Leffler, M. P. (2007). *For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War*. New York: Hill and Wang.
- McGhee, G. C. (1954). *Turkey Joins The West.*, www.foreignaffairs.org.
- Nevins, A. ve Commager, H. S. (1961). *Amerika Birleşik Devletleri tarihi*. (Çev. Halil İnalcık). Varlık Yayınevi.
- Oran, B. (2002). *Türk dış politikası, 1919-1980*, C.I. İletişim Yayınları.
- Rustow, D. A. (1989). *Türkiye America's forgotten ally*. New York-London: Council on Foreign Relations Inc.
- Sander, O. (1969). *Balkan gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*. Sevinç Matbaası.
- Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan ilişkileri 1947-1964*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sander, O. (2001). *Siyasi tarih 1918-1994*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 1808-1975*. Cilt 2. E Yayınları, 2002.
- Soysal, İ. (1991). *Türkiye'nin uluslararası siyasal bağitları (1945-1990)*, C.II. TTK Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası*. Der Yayınları.
- Taşkıran, C. (2000). Türkiye niçin NATO'ya girdi. *Askeri Tarih Bülteni*, XXV (49), 35-58. Genelkurmay Basımevi.
- Tellal, E. (2009). SSCB'yle İlişkiler. Türk Dış Politikası. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I* içinde (635-654). İletişim Yayınları.
- Tüter, M. (2015). Türk Amerikan ilişkilerinin kökenleri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(2), 159-178.
- Ülman, A. H. (1961). *Türk-Amerikan diplomatik münasebetleri, 1939-1947*. Sevinç Matbaası.
- Yüksel, Ç. (2013). *NATO ve Türkiye'nin Dış Politikasına Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi.